

Penologiczne Kopciuszkki – sytuacja dziecka w rodzinie naznaczonej piętnem uwięzienia z perspektywy rodziców odbywających kary długoterminowe

Monika Badowska-Hodyr

Zakład Pedagogiki Resocjalizacyjnej Instytutu Pedagogiki
Kolegium Nauk Społecznych Uniwersytetu Rzeszowskiego

W artykule zaprezentowano wyniki projektów zrealizowanych w jednostkach penitencjarnych Republiki Czech i Polski. Analizie poddano funkcjonowanie w warunkach izolacji więziennej rodziców dzieci do 15 r.ż., mających pełne prawa rodzicielskie i odbywających długoterminową karę pozbawienia wolności, oraz odczuwane przez nich dolegliwości uwięzienia. W szczególności skupiono się na sytuacji dziecka, którego rodzic odbywa karę pozbawienia wolności. Dokonano przeglądu rozwiązań oraz zaleceń prawnych dotyczących osadzonych rodziców i ich dzieci. Ponadto na podstawie zebranego materiału badawczego opracowano rekomendacje oraz zalecenia dla optymalnego i jak najbardziej konstruktywnego modelu postępowania penitencjarnego z osadzonymi odbywającymi długoterminową karę pozbawienia wolności, który będzie uwzględniał sytuację nie tylko osadzonych, ale i ich rodziny, w szczególności dzieci.

SŁOWA KLUCZOWE:

KARA POZBAWIENIA WOLNOŚCI, KARA DŁUGOTERMINOWA, PIĘTNO, RODZINA, DOBRO DZIECKA

Dobro dziecka jest tam, gdzie jego serce (Łopatkowa, 1989). W tak delikatnej i złożonej materii, jaką jest sytuacja dziecka, którego rodzice odbywają karę pozbawienia wolności, można odnaleźć konfigurację takich emocji i uczuć jak brak energii lub komfortu, zmęczenie, niepokój, złość, smutek, zawód, poczucie winy, poczucie straty, strach, lęk, osamotnienie, tęsknota, a w szczególności dolegliwość

braku więzi oraz egzystencjalnej pustki. Jest to perspektywa zarówno dziecka, jak i rodzica. W znamiennej, skomplikowanej i wielowymiarowej sytuacji są rodzice odbywający kary długoterminowe i ich dzieci. Uwięzienie naznacza, stygmatyzuje i jest dotkliwą karą przede wszystkim dlatego, że pozbawia człowieka na długie lata wolności – jednej z najcenniejszych jego wartości (Ciosek, Pastwa-Wojciechowska, 2016). O wyjątkowości tej sytuacji z perspektywy procesu readaptacji i reintegracji społecznej świadczy także to, że często jest to moment zwrotny w biografii, impuls, by zająć się rodziną i dzieckiem, uświadomić sobie, że uwięzienie rodzica ma przykre konsekwencje dla dziecka, w tym dla jego zdrowia psychicznego oraz funkcjonowania w przestrzeni struktur społeczno-prawnych. Jak bardzo ważny jest kontakt uwięzionego rodzica z dzieckiem, zarówno dla rodzica jak i dziecka, świadczy refleksja Jefrosinii Kiersnowskiej, która tymi słowami dzieli się z czytelnikiem „szkiców” z przeszłości:

Mamo! Moja kochana staruszko! Mój pierwszy i ostatni, jedyny i niezastąpiony przyjacielu [...]. Teraz płaczę. Nie nad tym, że jestem absolutnie samotna, że nie obchodzi nikogo na całym świecie: nikogo nie obchodzi to, co mnie cieszy, co zasmuca czy jest mi smutno, czy wesoło. I nie nad tym, że nie mam się o kogo zatroszczyć, kogo przyhołubić, wiedząc, że moja miłość jest komuś potrzebna jak majowy deszcz roślinie. Po prostu nie mogę się pogodzić z myślą, że po dwudziestu latach, które mama przeżyła w rozłące ze mną, nie mając żadnego oparcia prócz siebie samej, swoich sił, swojego rozumu i dobrej woli, śmierć ją bezlitośnie okradła. Właśnie teraz, kiedy moja dzielna staruszka o młodej duszy mogła otrzymać wszystko, o czym tylko zamarzyła – straciła to, nie zdążywszy się tym naprawdę nacieszyć! A tak wierzyła, że w moich objęciach nie grozi jej żadne nieszczęście... (Kiersnowska, 2012)

Jak słusznie zauważa Rzepliński, kara nie może odbierać nadziei i realnej szansy na wolność, nie może pozbawiać człowieka potrzeby bycia kochanym, bliskości rodziny i dzieci, są to bowiem wartości będące podstawą jego egzystencji oraz stanowiące o istocie człowieczeństwa i sensie życia.

PRZEGLĄD ROZWIĄZAŃ I ZALECEŃ PRAWNYCH DOTYCZĄCYCH DZIECI RODZICÓW OSADZONYCH W ZAKŁADACH KARNYCH

Przywołując przepisy Kodeksu karnego wykonawczego (kkw), ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz.U.2017.665 t.j. ze zmianami), wykonywanie kary pozbawienia wolności ma na celu wzbudzenie w osadzonym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądanых postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności, potrzeby

przestrzegania porządku prawnego i tym samym powstrzymania się od powrotu do popełniania przestępstw (art. 67 § 1 kkw). By cel ten osiągnąć, przy poszanowaniu praw osób doświadczających uwięzienia i wymaganiu wypełniania przez nich obowiązków, prowadzi się zindywidualizowane oddziaływania, uwzględniając pracę, nauczanie, zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe oraz terapię, a nade wszystko podtrzymywanie kontaktu z rodziną i światem zewnętrznym (art. 67 § 2 i 3 kkw). Znaczące w tej istotnej kwestii są także zapisy Rezolucji Parlamentu Europejskiego z dnia 13 marca 2008 r. w sprawie szczególnej sytuacji kobiet w więzieniach oraz wpływu pobytu rodziców w więzieniu na życie społeczne i rodzinne (2007/2116(INI); Dz.U.UE.C.09.66E.49), uwzględniającej Rezolucję z dnia 26 maja 1989 r. w sprawie kobiet i dzieci w więzieniach. Doprecyzowując, utrzymanie więzi rodzinnych jest istotnym sposobem na zapobieganie recydywie oraz na reintegrację społeczną, jest prawem wszystkich więźniów, ich dzieci i innych członków rodziny. Przy podejmowaniu decyzji o odseparowaniu lub pozostawieniu dziecka przy osadzonym w więzieniu rodzicu, zawsze powinno być brane pod uwagę nadrzędne dobro dziecka, gwarantując przy tym korzystanie z praw rodzicielskich drugiemu rodzicowi. Ponadto w przywołanych regulacjach prawnych zaleca się częstsze stosowanie kar zastępczych zamiast kary więzienia, zwłaszcza w przypadku, gdy za dany czyn przewidziana kara i zagrożenie bezpieczeństwa publicznego są niskie. Uwięzienie może natomiast prowadzić do poważnego zakłócenia życia rodzinnego, w szczególności, gdy wychowują oni (matki, ojcowie) samotnie swoje dzieci lub gdy ich dzieci są małe. Podkreśla się także, że wynikające z odosobnienia i cierpienia następstwa dla zdrowia przebywających w więzieniu kobiet w ciąży mogą również być szkodliwe lub wręcz groźne w skutkach dla dziecka. Komplementarnie zaleca się także:

- wprowadzenie elastycznych reguł w zakresie warunków, częstotliwości, czasu trwania i godzin odwiedzin, na które powinno się zezwolić członkom rodziny;
- by model kontaktów rodzinnych, w szczególności rodziców z ich dziećmi, sprzyjał atmosferze, która będzie się różnić od atmosfery środowiska więziennego, był przyjazny dziecku i rodzicom oraz zapewniał poczucie bezpieczeństwa, miłości, szacunku, bliskości i zaufania;
- stworzenie warunków bytowych dostosowanych do potrzeb dzieci mieszkających z rodzicami osadzonymi w więzieniach, w niezależnych i w miarę możliwości odseparowanych od środowiska więziennego oddziałach, by mogły – pod opieką bliższych i dalszych członków rodziny bądź personelu stowarzyszeń ochrony praw dziecka – doświadczać rzeczywistości poza więziennymi murami, co nie pozostanie bez znaczącego wpływu na ich prawidłowy rozwój fizyczny, umysłowy, moralny i społeczny;

- by w przypadku dzieci przebywających/mieszkających z rodzicami w zakładzie karnym zadbać, by były szanowane i przestrzegane przepisy Konwencji o prawach dziecka;
- ułatwienie rodzicowi pozostającemu na wolności sprawowania władzy rodzicielskiej w przypadku, gdy nieletnie dzieci znajdują się w zakładzie karnym z drugim z rodziców;
- przygotowanie i wdrożenie alternatywnych strategii pozwalających uniknąć całkowitej separacji rodzica z dzieckiem, szczególnie w sytuacji wieloletniej kary pozbawienia wolności;
- zagwarantowanie osadzonemu bezpłatnej pomocy prawnej w kwestiach dotyczących prawa rodzinnego, tak aby rozwiązać problemy związane z opieką nad dziećmi, adopcją lub przemocą domową;
- opracowanie kampanii informacyjnych na temat lokalnej opieki społecznej, jak również stałych procedur aktualizacji dokumentów administracyjnych, szczególnie dotyczących sytuacji rodzinnej;
- wprowadzenie środków wsparcia psychospołecznego w celu lepszego przygotowania rozłąki dziecka z matką odbywającą karę pozbawienia wolności oraz złagodzenie jej negatywnych skutków;
- by osadzeni mężczyźni, którzy sprawują bezpośrednią opiekę nad nieletnimi dziećmi lub innymi członkami rodziny, mogli korzystać z podobnych rozwiązań jak zaprojektowane dla matek.

Kluczowe zapisy dotyczące sytuacji dzieci i rodzin osób odbywających karę pozbawienia wolności możemy odnaleźć w Instrukcji Nr 2/2018 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 21 listopada 2018 r. w sprawie postępowania z osadzonymi kobietami. Instrukcja ta definiuje oddziaływania wobec kobiet, ich zakres i formy. Z perspektywy problematyki dzieci i ich osadzonych w zakładach karnych rodziców warto zwrócić uwagę na:

- diagnozowanie sytuacji rodzinnej oraz wspieranie w utrzymaniu relacji rodzinnych w szczególności z małoletnimi dziećmi – oddziaływania w zakresie opieki psychologicznej (§ 3);
- prowadzenie regularnych rozmów wychowawczych w celu rozpoznania sytuacji osobistej, rodzinnej i bytowej, pogłębianie informacji o sytuacji rodzinnej w zakresie utrzymania więzi z osobami bliskimi, diagnozowanie pod kątem kierowania do odpowiednich programów resocjalizacji uwzględniających m.in. kształtowanie właściwych postaw rodzicielskich, sprawowania opieki nad dziećmi – oddziaływania w zakresie opieki wychowawczej (§ 4);

- zapewnienie optymalnych warunków do utrzymania kontaktu osadzonych, w tym kobiet-matek z osobami bliskimi, w szczególności z dziećmi; w jednostkach penitencjarnych należy w pierwszej kolejności udzielać widzeń osobom odwiedzającym z małymi dziećmi, dostosować poczekalnie dla odwiedzających do przebywania dzieci, tworzyć i regularnie doposażać kąpiki zabaw w salach widzeń, w miarę możliwości wyodrębnić oddzielne pomieszczenia do widzeń z małymi dziećmi (§ 11).

Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 20 listopada 1989 r. wraz z protokołami fakultatywnymi w swoich notacjach stanowi, że dziecko ma prawo żyć ze swoimi rodzicami z wyłączeniem przypadków, gdy oddzielenie od nich jest konieczne ze względu na interes dziecka, szczególnie w sytuacji krzywdzenia lub zaniedbań ze strony rodziców. Dziecko odseparowane od jednego rodzica lub rodziców ma prawo do utrzymania z nimi regularnych i bezpośrednich kontaktów (art. 9). W sytuacji, gdy dobro dziecka lub jego najlepiej pojęty interes są zagrożone, państwo ma obowiązek zapewnienia dziecku ochrony i opieki (art. 20). Nie bez znaczenia są także: Zalecenie 1469(2000) Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy w sprawie matek i niemowląt w więzieniach, Zalecenie Rec (2006) 2 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie Europejskich Reguł Więziennych oraz Wzorcowe reguły minimalne Narodów Zjednoczonych dotyczące postępowania z więźniami, tzw. Reguły Nelsona Mandeli z 2015 r.

Mając na względzie przywołane rozwiązania oraz zalecenia prawne, perspektywę psychologiczno-egzystencjalną i społeczną funkcjonowania dziecka w sytuacji uwięzienia rodzica, doświadczane przez dziecko cierpienie, osamotnienie, rozłąkę z rodzicem oraz stygmatyzację, Komitet Ministrów dla państw członkowskich przygotował Zalecenie CM/Rec(2018)5 dotyczące dzieci rodziców osadzonych w zakładach karnych, przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 4 kwietnia 2018 r. Jest to dokładna i szczegółowa dyrektywa mająca na względzie szerokie spektrum implikacji wzrastania dziecka w warunkach nieobecności jednego lub obojga rodziców, w tym zerwane więzi rodzinne, „wymuszone milczenie”, nieumiejętność radzenia sobie w przestrzeni społeczno-prawnych oczekiwań i wyparcie ze świadomości traumatycznych przeżyć. W tej sytuacji opracowanie konkretnych modeli postępowania jest priorytetem międzysektorowych, wielodyscyplinarnych krajowych strategii na rzecz ochrony i dobrostanu dziecka, zarówno przed, w trakcie, jak i po zakończeniu okresu pozbawienia wolności. Szczególnej uwagi wymaga potrzeba emocjonalnego i stałego kontaktu dzieci z ich osadzonymi rodzicami w warunkach dla dziecka przyjaznych

i nieobciążających emocjonalnie oraz wsparcie i motywowanie osadzonych rodziców w odpowiedzialnym, konstruktywnym, wartościowym oraz regularnym spełnianiu funkcji rodzicielskich. W każdym z wymienionych segmentów budujemy przyszłość dziecka i rodzica w oparciu o przeszłość. Dając szansę na naturalną bliskość i więź, przeciwdziałamy tworzeniu stereotypów oraz stygmatyzacji dzieci i ich rodziców odbywających kary pozbawienia wolności.

RODZICE I ICH DZIECI W PRZESTRZENI PENITENCJARNEJ – WYBRANE ASPEKTY W ŚWIELE BADAŃ WŁASNYCH

Ekspersi, praktycy penitencjarni, prawnicy, działacze społeczni, pedagodzy, psycholodzy oraz przedstawiciele instytucji i organizacji działających na rzecz szeroko rozumianego procesu readaptacji i reintegracji społecznej oraz powołanych do budowania i ochrony szeroko rozumianego dobrostanu dziecka są zgodni w kwestii długotrwałych konsekwencji odseparowania dziecka od rodzica odbywającego karę pozbawienia wolności. W jednej z rekomendacji do przywołanego wcześniej Zalecenia 1469(2000) Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy w sprawie matek i niemowląt w więzieniach, podkreślono brak danych na temat liczby niemowląt i małych dzieci odseparowanych od swoich matek przebywających w więzieniu. Szacuje się, że każdego roku blisko 312 tys. dzieci doświadcza uwięzienia rodzica, a 17 tys. – macierzyństwa w izolacji (Minson, 2019). Uwzględniając wyjątkowość i wieloaspektowość podjętego zagadnienia, jego fundamentalne znaczenie z perspektywy sytuacji dziecka oraz rodzica i sięgając do dotychczasowych własnych doświadczeń¹, w ramach zrealizowanego projektu badawczego² wybrano populację 169 rodziców odbywających długoterminową karę pozbawienia wolności (powyżej 3 lat). Dodatkowym kryterium było posiadanie na wolności dzieci do 15 r.ż. lub

1 Autorka w 2004 r. założyła Sekcję Penitencjarną Naukowego Koła Pedagogów na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Rzeszowskiego i nadal jest jej opiekunem naukowych. Ponadto jest inicjatorem 14 Penitencjarnych Obozów Naukowych oraz wizyt studyjnych i warsztatów penitencjarnych zrealizowanych we współpracy ze Służbą Więzienną w zakładach karnych i aresztach śledczych, spotkań i dyskusji z praktykami penitencjarnymi, a także działań wspierających proces readaptacji społecznej osób odbywających karę pozbawienia wolności. Od 2015 r. jest członkiem Jury Ogólnopolskiego Konkursu na Program Resocjalizacji Sprzyjający Readaptacji Społecznej Osób Pozbawionych Wolności o nagrodę Dyrektora Generalnego Służby Więziennnej.

2 Badania naukowe z dotacji podmiotowej służącej rozwojowi potencjału badawczego Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Rzeszowskiego. Projekt „Więzienne rodzicielstwo. Rodzice i ich dzieci w przestrzeni penitencjarnej. Realizacja: luty 2014 – listopad 2017; teren badań: jednostki penitencjarne Republiki Czeskiej, jednostki penitencjarne OISW w Polsce”.

odbywanie kary pozbawienia wolności z dzieckiem do osiągnięcia przez nie 3 r.ż., posiadanie pełnych praw rodzicielskich, regularny, wartościowy i odpowiedzialny kontakt z dzieckiem oraz uczestniczenie w programach readaptacji społecznej podtrzymujących i wzmacniających więź z rodziną.

Eksploracji poddano następujące obszary:

- funkcjonowanie w warunkach izolacji więziennej rodziców dzieci do 15 r.ż., którzy posiadają pełne prawa rodzicielskie, odbywających długoterminową karę pozbawienia wolności oraz odczuwane przez nich dolegliwości uwięzienia, uwzględniając aspekt funkcjonalny, przestrzenno-czasowy, zdrowotny i społeczny instytucji totalnej oraz sposoby redukcji szkód spowodowanych ekskluzją społeczną;
- doświadczanie przestrzeni emocjonalnej, społecznej, prawnej przez dzieci w sytuacji, gdy rodzic odbywa karę pozbawienia wolności, czynniki je determinujące;
- formy kontaktu z dziećmi, bliskimi oraz uczucia towarzyszące widzeniom;
- czynniki chroniące oraz czynniki ryzyka procesu reintegracji społecznej z perspektywy sytuacji dziecka i rodziców odbywających długoterminową karę pozbawienia wolności.

Pierwszą część materiału badawczego zebrano w latach 2014–2015 w Republice Czeskiej. Badania przeprowadzono wśród kobiet odbywających karę pozbawienia wolności w Zakładzie Karnym Světlá nad Sázavou oraz wśród mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności w Zakładzie Karnym Stráž pod Ralskem. Kolejną część materiału badawczego zebrano w latach 2015–2017 w jednostkach penitencjarnych OISW Rzeszów (AŚ Nisko, ZK Jasło, ZK Rzeszów), OISW Kraków (ZK Kraków Nowa Huta, AŚ Kielce), OISW Lublin (AŚ Lublin), OISW Wrocław (ZK Nr 1 we Wrocławiu) i OISW Warszawa (AŚ Warszawa Grochów). Kwerendę prowadzono za osobistą zgodą osadzonych i dyrektorów zakładów karnych. Respondenci uczestniczyli w badaniach w warunkach dla nich bezpiecznych i gwarantujących pełną anonimowość. Podczas badań udzielono im niezbędnych wyjaśnień o charakterze proceduralnym. Priorytetem było to, by nie sugerować niczego, co mogłoby odnosić się do obszaru treściowego odpowiedzi. Kwestionariusz uwzględniał m.in. takie zmienne jak: płeć, wiek, wykształcenie, stan cywilny, deklarowany poziom religijności, strukturę rodziny pochodzenia, subiektywnie odczuwane dolegliwości uwięzienia i radzenie sobie z nimi oraz czynniki chroniące i czynniki ryzyka procesu reintegracji społecznej.

W badanej populacji znalazło się 169 rodziców, których średnia (M) wieku wynosiła 34 lata, (odchylenie standardowe (SD) = 7,8, zakres: 20–57 lat). Średnia długość odbywanej kary pozbawienia wolności wynosiła 3,9 roku (SD = 3,1, zakres:

0,5 roku – 17 lat, co najmniej połowa badanych odbywała karę 3 lat pozbawienia wolności). Ankietowani legitymowali się przede wszystkim wykształceniem podstawowym (32%), zawodowym (26,6%) i gimnazjalnym (23,7%). Pod względem stanu cywilnego najwięcej (32%) było osób stanu wolnego. Ponad połowa badanych pochodziła z rodziny pełnej / oboje rodzice biologiczni (62,1%; tab. 1)

Tabela 1

Struktura socjodemograficzna badanej populacji uwięzionych rodziców (N = 169)

Wyszczególnienie		liczebność	%
płeć	kobieta	71	42,0%
	mężczyzna	98	58,0%
wykształcenie	niepełne podstawowe	1	0,6%
	podstawowe	54	32,0%
	gimnazjalne	40	23,7%
	zawodowe	45	26,6%
	średnie techniczne	9	5,3%
	średnie ogólnokształcące	9	5,3%
	licencjat	5	3,0%
	wyższe mgr	5	3,0%
	szkoła specjalna	1	0,6%
stan cywilny	wolna/-y	54	32,0%
	w konkubinacie	38	22,5%
	mężatka/żonaty	33	19,5%
	rozwidziona/-y	40	23,7%
	wdowa/wdowiec	4	2,4%
deklarowany poziom religijności	wierząca(-y) praktykująca(-y)	57	33,7%
	wierząca(-y) niepraktykująca(-y)	56	33,1%
	niewierząca(-y)	56	33,1%
struktura rodziny pochodzenia	pełna, oboje rodzice biologiczni	105	62,1%
	zrekonstruowana	4	2,4%
	rozbita na skutek separacji rodziców	4	2,4%
	rozbita na skutek rozvodu rodziców	27	16,0%
	niepełna ze względu na śmierć matki	3	1,8%
	niepełna ze względu na śmierć ojca	14	8,3%
	konkubinat	6	3,6%
	rodzina adopcyjna	2	1,2%
	opieka instytucjonalna (instytucje opiekuńczo-wychowawcze)	3	1,8%
	rodzina zastępcza spokrewniona/śmierć obojga rodziców	1	0,6%
rodzaj zakładu karnego	dla pierwszy raz karanych	99	58,6%
	dla młodocianych	0	0,0%
	dla recydywistów	70	41,4%

Wyszczególnienie		liczebność	%
typ zakładu karnego	zamknięty	65	38,5%
	półotwarty	103	60,9%
	otwarty	1	0,6%
system odbywania kary pozbawienia wolności	zwykły	53	31,4%
	programowanego oddziaływania	107	63,3%
	terapeutyczny	9	5,3%
jednostka penitencjarna (teren eksploracji)	AŚ Nisko (OISW Rzeszów)	3	1,8%
	ZK Jasło (OISW Rzeszów)	20	11,8%
	ZK Rzeszów (OISW Rzeszów)	25	14,8%
	AŚ Warszawa-Grochów (OISW Warszawa)	4	2,4%
	AŚ Kielce (OISW Kraków)	2	1,2%
	ZK Kraków Nowa Huta (OISW Kraków)	5	3,0%
	AŚ Lublin (OISW Lublin)	6	3,6%
	ZK Nr 1 Wrocław (OISW Wrocław)	3	1,8%
	Světlá nad Sázavou (Czechy)	48	28,4%
Stráž pod Ralskem (Czechy)	53	31,4%	

Źródło: badania własne.

Znaczna część (58,6%) badanych odbywała karę pozbawienia wolności po raz pierwszy, spora część (41,4%) – po raz kolejny. Ankietowani odbywali karę pozbawienia wolności w szczególności w zakładzie karnym typu półotwartego (60,9%) lub zamkniętego (38,5%). Czas do końca kary pozbawienia wolności wynosił średnio 2 lata.

Warto także, uwzględniając teren eksploracji oraz wysokość odbywanej kary pozbawienia wolności, nawiązać do zestawień statystycznych prezentowanych przez Służbę Więzienną w Polsce (tab. 2) i Republice Czeskiej (tab. 3), prezentujących dynamikę zmian w populacji skazanych na kary powyżej 3 lat.

Tabela 2

Zasadnicza kara pozbawienia wolności według wymiaru kary (orzeczenia prawomocne; Polska, II kwartał 2019 r.)

Długość wyroku	Mężczyźni	Kobiety	Σ
>3-5 lat	9925	277	10202
>5-10 lat	6846	278	7124
>10-15 lat	2424	151	2575
>15-20 lat	91	1	92
25 lat	1682	63	1745
dożywotnie pozbawienie wolności	416	14	430

Źródło: Służba Więzienna (2019).

Tabela 3 Liczba skazanych według długości wyroku (Czechy, 31 lipca 2019 r.)

Długość wyroku	Mężczyźni	Kobiety	Σ
>3-5 lat	2487	152	2639
>5-7 lat	1299	89	1388
>7-10 lat	1162	63	1225
>10-15 lat	663	51	714
>15-20 lat	296	25	321
>20 lat	102	5	107
dożywotnie pozbawienie wolności	43	3	46

Źródło: Vězeňské služby ČR (2019).

W piśmiennictwie podkreśla się, że w większości państw zachodniej i południowej Europy przyjmuje się, że kara długoterminowa to kara od 3 do 5 lat wzwyż, natomiast w większości państw wschodnioeuropejskich za kary długoterminowe uznaje się te powyżej 10 lat. W 1999 r. ekspert Rady Europy J. Križnik dokonała stosownych porównań, by doprecyzować kwestię definicji kary długoterminowej i jej formatu. Priorytetem było odniesienie do zapisów Rezolucji (76)2 Komitetu Ministrów Rady Europy z dnia 17 lutego 1976 r. w sprawie postępowania ze skazanymi na kary długoterminowe oraz zalecenia Rec (2003)23 w sprawie postępowania przez administrację więzienną ze skazanymi na karę dożywotniego pozbawienia wolności i inne długoterminowe kary pozbawienia wolności przyjęte przez Komitet Ministrów Rady Europy z dnia 9 października 2003 r. (Kwieciński, 2013). System penitencjarny, uwzględniając aktualną rzeczywistość społeczno-prawną, stoi przed konkretnymi wyzwaniem. Szczególne znaczenie z perspektywy procesów zmiany, korekty i rewaloryzacji ma wypracowanie takiego modelu postępowania penitencjarnego z osadzonymi odbywającymi długoterminową karę pozbawienia wolności, który będzie uwzględniał sytuację nie tylko osadzonych, ale i ich rodziny, w szczególności dzieci. Długoletnie pozbawienie wolności w znacznym stopniu ogranicza bezpośredni kontakt z rodziną, w tym z dziećmi. Na podstawie wyników niniejszego projektu badawczego można stwierdzić, że dla osadzonych istotnymi w aspekcie funkcjonalnym dolegliwościami uwięzienia są utrata więzi z rodziną (84%) i tęsknota za wolnością (43,2%; tab. 4). Chcąc zagłębić się bardziej w emocje osadzonych, szczególnie długoterminowo, oraz dotrzeć do ich korzeni, musimy pamiętać, że ich codzienność to dwa oddzielne światy – „świat za więziennym murem”, osamotnienia, tęsknoty, lęku i „świat wolności”, niezależności, samostanowienia o sobie, wiary, nadziei, potrzeby miłości i akceptacji. Na podstawie doświadczeń i wypowiedzi respondentów stwierdzono, że subiektywnie odczuwaną wymowną dolegliwością uwięzienia, w aspekcie społecznym, jest poczucie winy i wstydu w związku z popełnionym czynem karalnym (65,7%) oraz osamotnienia (68,6%). W konsekwencji mogą pojawić się

takie emocje jak spadek aktywności, bierność, rezygnacja i przygnębienie. Istotne więc, wręcz fundamentalne znaczenie w radzeniu sobie z dolegliwością długoletniego uwięzienia mają widzenia z bliskimi (72,8%) oraz z dziećmi (60,4%) w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności. Niestety jednak, jak podkreśla Machel (2003), w przypadku osadzonych długoterminowych, często mamy do czynienia z sytuacją „poszarpanych” lub zanikających więzi z bliskimi czy z dziećmi. Ich odbudowanie, wzmocnienie i podtrzymywanie wymaga wsparcia specjalistów oraz odpowiedzialnego i wartościowego zaangażowania osadzonych rodziców. Jak rodzic przebywający w więzieniu jest widziany oczami dziecka? Dziecko, jak podkreśla Startek z Małopolskiego Stowarzyszenia Probacja, przeżywa stan porównywalny do żałoby po śmierci bliskiej osoby. Dzieci, których rodzice odbywają karę pozbawienia wolności, są w grupie ryzyka zagrożenia problemami nie tylko zdrowotnymi i emocjonalnymi, ale i związanymi z funkcjonowaniem w przestrzeni społeczno-prawnej.

Tabela 4

Dolegliwość kary pozbawienia wolności z perspektywy badanej populacji uwięzionych rodziców (N = 169)

	Wyszczególnienie	Liczebność	%
subiektywnie odczuwane dolegliwości uwięzienia*	aspekt funkcjonalny*		
	utrata więzi z rodziną	142	84,0%
	wymóg podporządkowania regulaminowi	11	6,5%
	ubóstwo barw	19	11,2%
	pełna kontrola zachowania, ingerowanie we wszystkie obszary życia	23	13,6%
	tęsknota za wolnością	73	43,2%
	ograniczony kontakt ze światem zewnętrznym	48	28,4%
	brak poczucia bezpieczeństwa	35	20,7%
	lęk przed wyjściem na wolność	7	4,1%
	aspekt przestrzenno-czasowy*		
	funkcjonowanie na niewielkiej ograniczonej przestrzeni	18	10,7%
	bezsensowność	36	21,3%
	podejrzliwość	18	10,7%
	nuda	51	30,2%
	bezsilność	14	8,3%
	pragnienie śmierci	4	2,4%
	aspekt zdrowotny*		
	częste bóle głowy	24	14,2%
	częste bóle brzucha	8	4,7%
częste bóle żołądka	6	3,6%	
wzmógłony popęd seksualny	8	4,7%	

	Wyszczególnienie	Liczebność	%
subiektywnie odczuwane dolegliwości uwięzienia*	aspekt społeczny*		
	poczucie winy i wstydu w związku z popełnionym czynem karalnym	111	65,7%
	poczucie napiętnowania społecznego	17	10,1%
	poczucie osamotnienia	116	68,6%
minimalizacja dolegliwości uwięzienia*	widzenia z bliskimi	123	72,8%
	widzenia z dzieckiem/dziećmi	102	60,4%
	możliwość odbywania kary pozbawienia wolności z dzieckiem/dziećmi	14	8,3%
	rozmowa z wychowawcą	15	8,9%
	opieka psychologa	10	5,9%
	opieka terapeuty	8	4,7%
	opieka kapelana	7	4,1%
	zajęcia k-o	11	6,5%
	zajęcia sportowe	14	8,3%
	nauka	16	9,5%
	czytanie książek	1	0,6%
	praca	55	32,5%
	przepustki	44	26,0%

*Pytanie wielokrotnego wyboru.

Źródło: badania własne.

W niniejszym projekcie badawczym zwrócono uwagę na formy kontaktu respondentów z osobami bliskimi i dziećmi (tab. 5). Okazało się, że odbywający kary długoterminowe rodzice, którzy posiadali pełną władzę rodzicielską, utrzymywali kontakt z osobami bliskimi w szczególności przez korespondencję (79,9%), rozmowy telefoniczne (69,8%) i widzenia w zakładzie karnym (56,8%). Uczucia i emocje, jakie im wówczas towarzyszyły, to radość (61,5%), świadomość wsparcia ze strony osób bliskich (59,8%) i szczęście (45%). Wyjątkowo intensywnie przeżywali także bliską relację z dziećmi poprzez korespondencję (68%), rozmowy telefoniczne (63,3%) i spotkania/widzenia w zakładzie karnym (45%). Badani podkreślali, że niezwykle trudny emocjonalnie jest właśnie moment spotkania z dzieckiem w warunkach zakładu karnego – zarówno dla dziecka, jak i dla rodzica. Towarzyszą mu uczucia i emocje, takie jak radość z bezpośredniego kontaktu (55%) oraz siła i wsparcie motywujące do wartościowego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, mimo uwięzienia (52,7%), a także wyrzuty sumienia w związku z popełnionym czynem karalnym (48,5%) oraz przygnębienie, że nie mogą spełniać się jako rodzice na co dzień (39,6%). Warto podkreślić, że zdecydowana większość (82,2%) badanych miała jedno dziecko lub dwoje dzieci. Podczas pobytu badanych w zakładzie karnym dziećmi pozostawionymi na wolności opiekowali się współmałżonkowie (26%), konkubina/konkubent (43,8%), dziadkowie

lub dziecko przebywało z matką w zakładzie karnym. Znacząca część badanych uznawała pobyt dziecka w zakładzie karnym z rodzicem za wartościową sytuację zarówno dla dziecka, jak i rodzica odbywającego karę pozbawienia wolności, ponieważ minimalizowało to poczucie osamotnienia, sprzyjało poczuciu bezpieczeństwa oraz wzmacniało poczucie sensu życia. Nieliczni badani uznali, że dziecko nie powinno przebywać z rodzicem w zakładzie karnym, ponieważ wzmacniałoby to jeszcze bardziej poczucie winy u rodzica odbywającego karę pozbawienia wolności. To jednak bardzo delikatna i subtelna materia, a dziecko nie jest niczemu winne, by przebywać w zakładzie karnym.

Tabela 5

Kontakty z bliskimi i dziećmi z perspektywy badanej populacji uwięzionych rodziców (N = 169)

	Wyszczególnienie	Liczebność	%
liczba posiadanych dzieci do 15 r.ż.	1–2 dzieci	139	82,2%
	3–4 dzieci	28	16,6%
	powyżej 4 dzieci	2	1,2%
relacje, kontakty, uczucia w odniesieniu do bliskich i dzieci*	formy kontaktu z bliskimi*		
	korespondencja	135	79,9%
	rozmowy telefoniczne	118	69,8%
	widzenia w zakładzie karnym	96	56,8%
	przepustki	13	7,7%
	Skype	0	0,0%
	uczucia, emocje towarzyszące bezpośrednim kontaktom z bliskimi*		
	radość z bezpośredniego kontaktu	104	61,5%
	szczęście	76	45,0%
	dodają siły i wsparcia	101	59,8%
tęsknota	50	29,6%	
wstyd	62	36,7%	
niepokój, uczucie pustki	14	8,3%	
wyrzuty sumienia	47	27,8%	
bezzradność	19	11,2%	
formy kontaktu z dziećmi*			
korespondencja	115	68,0%	
rozmowy telefoniczne	107	63,3%	
widzenia w zakładzie karnym	76	45,0%	
przepustki	16	9,5%	
Skype	1	0,6%	

	Wyszczególnienie	Liczebność	%
relacje, kontakty, uczucia w odniesieniu do bliskich i dzieci*	uczucia, emocje towarzyszące bezpośrednim kontaktom z dziećmi*		
	radość z bezpośredniego kontaktu	93	55,0%
	szczyście	53	31,4%
	dodają siły i wsparcia	89	52,7%
	tęsknota	59	34,9%
	wstyd	57	33,7%
	niepokój, uczucie pustki	16	9,5%
	wyrzuty sumienia	82	48,5%
	bezzadność	33	19,5%
	przygnębienie, że nie mogą być rodzicem na co dzień	67	39,6%
	poczucie straconych chwil	43	25,4%
	oznaki przeżywania rozłąki z dziećmi*		
	apatia	35	20,7%
	nadpobudliwość	44	26,0%
	agresja	22	13,0%
autoagresja	8	4,7%	
obniżony poziom nastroju	99	58,6%	
płaczliwość	84	49,7%	
zaburzenia wegetatywne	37	21,9%	
depresja	62	36,7%	
migreny	26	15,4%	
dziecko z rodzicem w zakładzie karnym	wartościowa sytuacja, zarówno dla dziecka jak i rodzica odbywającego karę pozbawienia wolności, minimalizuje poczucie osamotnienia oraz sprzyja poczuciu bezpieczeństwa	88	52,1%
	nie mam zdania na ten temat	55	32,5%
	dziecko nie powinno przebywać z rodzicem w zakładzie karnym, wzmocniałoby to jeszcze bardziej poczucie winy u rodzica odbywającego karę pozbawienia wolności, dziecko nie jest niczemu winne by przebywać w zakładzie karnym	26	15,4%

*Pytanie wielokrotnego wyboru.

Źródło: badania własne.

Warto odnieść się do postrzegania rodziny przez odbywających kary długoterminowe i posiadających pełną władzę rodzicielską osadzonych rodziców, którzy utrzymują regularny, wartościowy oraz odpowiedzialny kontakt z dziećmi i z bliskimi. W odczuciu badanych rodziców rodzina to:

- skarb, o który należy dbać;
- bezpieczeństwo, miłość, szacunek;
- dla mnie priorytet;
- trudno mi to opisać, bo wychowywałam się w rodzinie zastępczej, gdzie doznałam przemocy fizycznej i psychicznej. Ale to matka, ojciec, dzieci, dom – ciepło, miłość, akceptacja, poczucie przynależności, więź;
- wartość, która daje mi każdego dnia motywację do działania;

- coś, co jest najważniejsze w życiu;
- wsparcie, poczucie bezpieczeństwa, zaufanie, miłość bezwarunkowa;
- bliscy, którzy bez względu na sytuację życiową, okazują sobie szacunek, szanują swoje przekonania i uczą się od siebie wzajemnie, celebryją wspólne chwile, stanowią dla siebie największą wartość;
- źródło energii, osoby, które są dla ciebie wszystkim, dla których robisz wszystko, miłość, wsparcie, szczerłość;
- trwała wartość;
- radość, miłość, spełnienie;
- szczęście, bezpieczeństwo, zaufanie, przyjaźń, miłość;
- dom, bezpieczeństwo, opieka i troska;
- dla mnie wszystko;
- dom, miłość, szacunek, zaufanie;
- wszystko, co mam;
- sens mojego życia;
- mój cały świat;
- najcenniejszy skarb na świecie – to azyl;
- bliskie sobie kochające się i wspierające osoby, mogące na sobie polegać w każdej sytuacji;
- odpowiedzialność za siebie nawzajem, pomaganie w potrzebie, bycie razem w dobrych i złych chwilach;
- najważniejsza wartość, która jest w życiu, trzeba o nią ciągle dbać i walczyć, by jej nie utracić;
- coś pięknego, czego nie da się kupić, a łatwo stracić;
- gdy myślę o rodzinie, to pierwsza myśl to najlepszy człowiek, który może zrozumieć i pomóc w trudnych chwilach;
- wspólnota i autorytet;
- najważniejsza wartość w życiu, a doceni ją ktoś, kto ją stracił;
- poczucie wartości, szczęśliwy los i przyszłość życia;
- wszystko co mam najcenniejszego (Badowska-Hodyr, 2018).

Świadomość osoby odbywającej karę – szczególnie długoterminową – pozbawienia wolności, że nadal należy do rodziny, że po opuszczeniu zakładu karnego ma bezpieczny dom, że do środowiska rodzinnego może wrócić oraz że jest ono i będzie nadal jej światem, że mimo uwięzienia dziecko akceptuje i nie odrzuca rodzica, pomaga poradzić sobie realnie z perspektywą godnego i odpowiedzialnego życia po odbyciu kary pozbawienia wolności (Badowska-Hodyr, 2014). W aktualnej

rzeczywistości psychospołecznoprawnej dostrzega się nieustający dyskurs oraz potrzebę projektowania profesjonalnych i nowatorskich rozwiązań systemu wsparcia dla uwięzionych rodziców i ich dzieci pozostających na wolności lub przebywających ze swoimi rodzicami w zakładzie karnym. Brak prawidłowej, wartościowej i stabilnej opieki ze strony jednego z rodziców, brak bliskiego związku emocjonalnego oraz słabnące więzi wywołują w dziecku cierpienie. Eliot ujął to dosłownie – „dziecko opuszczone, budząc się nagle, wzrokiem złęknionym wokół błędzi i widzi tylko, że nie widać wcale biegnących ku niemu kochających oczu” (Bowlby, 2007). W niniejszym badaniu stwierdzono, że respondenci zwracali szczególną uwagę na doświadczanie przez dziecko – w sytuacji uwięzienia rodzica – przestrzeni emocjonalnej, społecznej i prawnej poprzez takie uczucia i emocje jak płacz (78,7%), lęk przed utratą drugiego z rodziców (45%), problemy w uczeniu się (41,4%), złość (37,9%), problemy z koncentracją uwagi (35,5%), problemy z zasypianiem (34,3%), zmniejszony apetyt (30,2%), lekceważenie obowiązków szkolnych (30,2%) oraz poczucie winy i wstydu (29%). Zarówno wiek dziecka (82,2%), jak i długość wyroku rodzica (52,7%), siła związku emocjonalnego z uwięzionym rodzicem (42,6%) oraz poziom rozwoju dziecka (40,2%) mogą determinować takie, a nie inne przeżywanie przez dziecko sytuacji uwięzienia rodzica (tab. 6). Warto nawiązać do doświadczeń szwedzkich służb penitencjarnych, w ramach realizowanego w jednostkach penitencjarnych programu „Ojcostwo”, w którym zwraca się szczególną uwagę na reakcje dziecka w sytuacji, gdy rodzic lub oboje z rodziców odbywają karę pozbawienia wolności. Dzieci często cierpią na bóle brzucha i głowy, depresje, problemy z koncentracją uwagi oraz trudności w uczeniu się, reakcje skórne, problemy ze snem i słuchem, zmniejszony apetyt. Pojawia się także lęk i obawa przed utratą rodzica, który zostaje na wolności. Takim reakcjom dzieci sprzyjają ich wiek i poziom rozwoju, historia życia i doświadczenie, wsparcie we własnym środowisku, więź emocjonalna z rodzicem odbywającym karę pozbawienia wolności, możliwość utrzymania własnego obrazu rodzica pozbawionego wolności, długość kary i rodzaj przestępstwa, przeżycia dziecka związane z zatrzymaniem rodzica, stabilność i warunki życia, możliwość kontaktu z uwięzionym rodzicem oraz sytuacja rodzinna i pozostałe kontakty społeczne dziecka. Dziecko może także przenosić na siebie ciężar żalu i rozpacz, jaki nosi rodzic pozostający w domu. Dziecko może być zamknięte w sobie, wycofane z wszelkiej dotychczasowej aktywności. Niektóre dzieci biorą na siebie odpowiedzialność opieki nad dorosłym. Niezależnie od tego, jakie uczucia dziecko wyraża, należy zapewnić mu wsparcie i potwierdzenie bliskości (Kriminalvården, 2006). Innym przykładem dobrych praktyk są działania norweskiej Organizacji dla Rodzin i Przyjaciół Więźniów (*Organisation for Families and Friends of Prisoners* – FPP).

Spektrum projektów realizowanych przez tę organizację przez niemal 26 lat istnienia obejmuje m.in. wsparcie informacyjne dla zarówno uwięzionych, jak i pozostających na wolności z dziećmi rodziców, nieustający dynamiczny dialog ze służbą więzienną, pozyskiwanie środków finansowych z Ministerstwa Sprawiedliwości, organizowanie konferencji i debat promujących dobro dzieci osadzonych, działania na rzecz ochrony praw dzieci osadzonych, wdrażanie programów edukacyjnych dla dzieci, by wizyty/ odwiedziny rodzica w zakładzie karnym były przyjazne dla dziecka, oraz wprowadzenie od 2014 r. obowiązku powołania w każdej jednostce penitencjarnej stanowiska funkcjonariusza ds. sytuacji dzieci osadzonych.

Tabela 6

Doświadczenia dziecka w sytuacji uwięzienia rodzica z perspektywy badanej populacji uwięzionych rodziców (N = 169)

	Wyszczególnienie	I.b.	%
reakcje dziecka na sytuację uwięzienia rodzica*	poczucie winy i wstydu	49	29,0%
	płacz	133	78,7%
	złość	64	37,9%
	agresja	39	23,1%
	autoagresja	18	10,7%
	bóle głowy	22	13,0%
	bóle brzucha	24	14,2%
	depresja	45	26,6%
	problemy z koncentracją uwagi	60	35,5%
	problemy w uczeniu się	70	41,4%
	lęk przed utratą drugiego z rodziców	76	45,0%
	problemy z zasypianiem	58	34,3%
	brak snu	27	16,0%
	zmniejszony apetyt	51	30,2%
	lekceważenie obowiązków szkolnych	51	30,2%
	ucieczki z domu	38	22,5%
	problemy z alkoholem	34	20,1%
	problemy z narkotykami	38	22,5%
	problemy z lekami	24	14,2%
	problemy z prawem	30	17,8%
przedwczesne macierzyństwo	23	13,6%	
brak poczucia bezpieczeństwa	9	5,3%	
smutek	1	0,6%	
tęsknota	5	3,0%	

uwarunkowania reakcji dziecka*	wiek dziecka	139	82,2%
	pełnię dziecka	43	25,4%
	poziom rozwoju dziecka	68	40,2%
	brak wsparcia ze strony opiekunów	47	27,8%
	siła związku emocjonalnego z uwięzionym rodzicem	72	42,6%
	długość wyroku	89	52,7%
	przeżycia, gdy dziecko było świadkiem aresztowania rodzica	56	33,1%
	ekonomiczne/finansowe warunki życia	35	20,7%
	możliwość/częstotliwość kontaktu z uwięzionym rodzicem	67	39,6%
	odrzućcie emocjonalne dziecka przez opiekunów	27	16,0%

*Pytanie wielokrotnego wyboru.

Źródło: badania własne.

Przepisy Zarządzenia Nr 19 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 14 kwietnia 2016 r. w sprawie szczegółowych zasad prowadzenia i organizacji pracy penitencjarnej oraz zakresów czynności funkcjonariuszy i pracowników działów penitencjarnych i terapeutycznych oraz oddziałów penitencjarnych określają szczegółowe zasady prowadzenia i organizacji oddziaływań penitencjarnych w zakresie:

- prowadzenia i organizacji programów resocjalizacji skazanych;
- prowadzenia i organizacji zajęć kulturalno-oświatowych, z zakresu wychowania fizycznego i sportu oraz obsługi bibliotecznej, radiowęzła i studia telewizyjnego;
- prowadzenia rozmów wychowawczych z osadzonymi;
- nagradzania i karania dyscyplinarnego osadzonych;
- postępowania z osadzonymi cudzoziemcami oraz osobami niepełnosprawnymi;
- przeciwdziałania wzajemnej demoralizacji osadzonych, negatywnym przejawom podkultury przestępczej, występowaniu zachowań agresywnych i samoagresji;
- oddziaływań na osadzonych poprzez pracę;
- udzielania pomocy w przygotowaniu do readaptacji społecznej osadzonych oraz pomocy doraźnej osobom zwalnianym z zakładów karnych;
- prowadzenia badań psychologicznych, udzielania pomocy psychologicznej oraz prowadzenia oddziaływań psychokorekcyjnych;
- prowadzenia oddziaływań terapeutycznych;
- dokumentowania prowadzonych oddziaływań penitencjarnych i terapeutycznych.

Działania te zapobiegają zespołowi wyuczonej bezradności oraz służą kontroli społecznej przebiegu procesu inkluzji społecznej. Mając na uwadze wypowiedzi osadzonych i ich doświadczenia w kontekście uczestnictwa w programach readaptacji społecznej wzmacniających lub odbudowujących więź z rodziną (37,9%), warto

podkreślić ich walory w opinii respondentów: odbudowa, poprawa relacji z dziećmi (24,3%), odbudowa więzi emocjonalnej, uczuciowej z bliskimi (6,5%), lepsze radzenie sobie z problemami i troskami w zakładzie karnym (11,2%), wzrost poczucia wartości (5,3%), poczucie, że jest się ważnym i potrzebnym dla kogoś (11,8%), uczucie, iż mimo uwięzienia dziecko akceptuje i nie odrzuca rodzica (14,2%), zmniejszenie poczucia osamotnienia (6,5%), większa tęsknota za wolnością (10,1%), „czuję, że po odbyciu kary mam dom, do którego mogę wrócić” (17,2%), „mam kogoś kto mnie kocha i na mnie czeka” (19,5%) oraz większa motywacja do zmiany na lepsze (23,1%).

PODSUMOWANIE

Dzieci, których rodzice odbywają karę pozbawienia wolności, niejednokrotnie doświadczają cierpienia, lęku i upokorzenia podczas aresztowania rodzica, jego pobytu w więzieniu oraz powrotu do domu. Wspomnienie rodzica, brak jego bliskości oraz potrzeba zrozumienia przyczyn jego nieobecności w sposób znaczący naznaczają dokonywane przez nie wybory i podejmowane decyzje. Ponadto przeżycia i doświadczenia dziecka mogą być wzmacniane przez brak stabilizacji w życiu, zranioną tożsamość, osamotnienie, poczucie odrzucenia społecznego, winy i wstydu oraz brak wsparcia rodziny. Mimo tak dotkliwego egzystencjalnego doświadczenia, jakim dla dziecka jest uwięzienie rodzica, rodzic odbywający karę pozbawienia wolności może być dla dziecka wsparciem. Sytuację i przeżycia dziecka, jego poczucie wstydu i piętna pogłębia mit, że dzieci, których rodzice odbywają karę pozbawienia wolności, w 70% przypadków trafiają do zakładów karnych. Kara pozbawienia wolności znacząco determinuje życie dzieci i ich rodzin. Z perspektywy zarówno dziecka, jak i rodzica, a także proporcjonalności kary i celu skazania oraz realizacji założeń nie tylko polityki karnej, penitencjarnej, ale też procesu readaptacji i reintegracji społecznej, należy mieć na uwadze następujące kwestie:

- wzmocnienie działań oraz realizacja projektów na rzecz dzieci i ich uwięzionych rodziców, przy jednoczesnej ochronie ich praw, by w konsekwencji dać impuls do zmian w polityce karnej, penitencjarnej, postpenitencjarnej i naprawczej;
- tworzenie bazy programów dotyczących tej szczególnej materii oraz ich ewaluacja z perspektywy efektywności procesu readaptacji i reintegracji społecznej;
- opracowanie rejestrów dotyczących liczby dzieci odseparowanych od rodziców na skutek uwięzienia;
- projektując konkretny dynamiczny model postępowania penitencjarnego, należy uwzględnić stanowisko, oczekiwania, doświadczenia, potrzeby zarówno rodziców odbywających karę pozbawienia wolności, jak i ich dzieci i rodzin;

- troska o to, by rodzic odbywał karę pobawienia wolności blisko miejsca zamieszkania rodziny i dzieci;
- ważne są działania na rzecz tworzenia przyjaznych rodzinom miejsc odwiedzin w zakładach karnych;
- wizyty w zakładzie karnym powinny być tak zorganizowane, by były źródłem wartościowych i konstruktywnych doświadczeń, ukojeniem tęsknoty oraz osamotnienia;
- zapewnienie opieki i wsparcie psychologiczne nie tylko rodzicom uwięzionym, ale też ich dzieciom;
- dzieci odczuwają potrzebę rozmowy o uwięzionym rodzicu, szczególnie dotyczącej przyczyn uwięzienia;
- opracowanie dostępnych badań nad dziećmi uwięzionych rodziców, by były inspiracją i motywacją do zaprojektowania i wdrożenia przyszłych badań dotyczących tego zagadnienia;
- przeprowadzenie oceny skuteczności istniejących modeli oddziaływań penitencjarnych dotyczących dzieci, których rodzice odbywają karę pozbawienia wolności, uwięzionych rodziców, także matek odbywających karę pozbawienia wolności z dziećmi, by wskazać potencjalne czynniki chroniące i czynniki ryzyka stanowiące fundament konstruktywnych strategii postępowania penitencjarnego i postpenitencjarnego.

Sięgając do rezultatów zrealizowanych projektów badawczych i uwzględniając sytuację zarówno uwięzionego rodzica, jak i dziecka doświadczającego nieobecności rodzica na skutek jego uwięzienia, warto uwypuklić czynniki chroniące proces readaptacji społecznej z perspektywy uwięzionych rodziców, czyli silną więź emocjonalną z rodziną, wsparcie rodziny w czasie odbywania kary pozbawienia wolności, odczuwaną bliskość i wsparcie dziecka, niski poziom osamotnienia, niski poziom przizonizacji, brak lęku przed wyjściem na wolność, a także odczuwanie zaufania społecznego oraz bycie niepostrzeżanym przez przyzmat „więźnia” w środowisku lokalnym.

Stabilna, odpowiedzialna, silna więź rodzica z dzieckiem – mimo sytuacji uwięzienia – to główny filar modelu konstruktywnych oddziaływań penitencjarnych oraz wyjątkowa przestrzeń, w której rodzic doświadczający uwięzienia uczy się reagować na indywidualność dziecka, jego doświadczenia, przeżycia i potrzeby, a także szanować jego podmiotowość i ważność. Doskonalenie modeli postępowania penitencjarnego w tak ważnym psychospołecznie i prawnie obszarze jest i będzie sprawą aktualną. Konieczne jest zapewnienie, by dynamiczne zmiany w przestrzeni funkcjonowania uwięzionych rodziców i ich dzieci nie godziły w dobro dziecka. Jest ono

bowiem najbliższe i najbardziej narażone na poranienie przez dorosłych. Poczucie miłości, bezpieczeństwa i przynależności oraz więzi i bliskości to wyjątkowa wartość penitencjarnego modelu odpowiedzialnej zmiany z perspektywy dobra dziecka oraz wsparcia uwięzionego rodzica przed okresem pozbawienia wolności, w jego trakcie i po jego zakończeniu – tak bardzo ważnych ogniw i strategii postępowania w procesie inkluzji społecznej.

E-mail autorki: monika.badowska.hodyr@gmail.com.

BIBLIOGRAFIA

- Badowska-Hodyr, M. (2014). Rodzice-więźniowie w przestrzeni penitencjarnej. W: D. Rondalska, M. Kalaman (red.), *Konteksty kreowania przestrzeni polskiego więzienia* (s. 65–80). Kalisz: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej, Polskie Towarzystwo Penitencjarne.
- Badowska-Hodyr, M. (2018). Rodzice i ich dzieci w przestrzeni penitencjarnej z perspektywy zasady indywidualizacji oraz procesu reintegracji społecznej. *PROBACJA*, 1, 25–51.
- Bowlby, J. (2016). *Przywiązanie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Ciosek, M., Pastwa-Wojciechowska, B. (red.). (2016). *Psychologia penitencjarna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Goffman, E. (2005). *Piętno. Rozważania o zranionej tożsamości*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Instrukcja Nr 2/2018 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 21 listopada 2018 r. w sprawie postępowania z osadzonymi kobietami.
- Kiersnowska, J. (2012). *Ile wart jest człowiek*. Warszawa: Świat Książki.
- Kodeks karny wykonawczy, ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz.U.2017.665 t.j. ze zmianami).
- Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 20 listopada 1989 r.
- Kwieciński, A. (red.). (2013). *Postępowanie z wybranymi grupami skazanych w polskim systemie penitencjarnym*. Warszawa: LEX.
- Kriminalvården. (2006). *The way back – a presentation of the Swedish Prison and Probation Service*. Norrköping.
- Kriminalvården. (2006). *Informationshäfte om barn som har mamma eller pappa fängelse*. Sweden: Norrköping.
- Kriminalvården. (2006). *Lisa besöker pappa i fängelset*. Norrköping.

- Łopatkowa, M. (1983). *Samotność dziecka*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Machel, H. (2003). *Więzenie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*. Gdańsk: ARCHE.
- Minson S., Dr, Oxford University, Implementing COE CM/Rec(2018)5, Art 1, 2 & 10, Court Sentencing decisions. INTERNATIONAL CONFERENCE, „Bridging the gap: Boosting the visibility, voices and cross-sectoral support of children who have a parent in prison”. Friday 31 May 2019, Andrzej Frycz Modrzewski Krakow University.
- Rezolucja (76)2 Komitetu Ministrów Rady Europy z dnia 17 lutego 1976 r. w sprawie postępowania ze skazanymi na kary długoterminowe.
- Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 13 marca 2008 r. w sprawie szczególnej sytuacji kobiet w więzieniach oraz wpływu pobytu rodziców w więzieniu na życie społeczne i rodzinne (2007/2116(INI); Dz.U.U.E.C.09.66E.49).
- Służba Więzienna. (2019). *Kwartalna informacja statystyczna MS CZSW za II kwartał 2019*. Pobrane z: <https://www.sw.gov.pl/strona/Statystyka-kwartalna>.
- Vězeňské služby ČR. (2019). *Informace o stavu a složení vězňených osob ve vazebních věznicích, věznicích a ústavech pro výkon zabezpečovací detence Vězeňské služby České republiky za měsíc červenec 2019*. Pobrane z: <https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2019/08/MSH07-2019.pdf>.
- Wzorcowe reguły minimalne Narodów Zjednoczonych dotyczące postępowania z więźniami, tzw. Reguły Nelsona Mandeli z 2015 r.
- Zalecenie 1469(2000) Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy w sprawie matek i niemowląt w więzieniach.
- Zalecenie CM/Rec(2018)5 dotyczące dzieci rodziców osadzonych w zakładach karnych, przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 4 kwietnia 2018 r.
- Zalecenie Rec (2003)23 w sprawie postępowania przez administrację więzienną ze skazanymi na karę dożywotniego pozbawienia wolności i inne długoterminowe kary pozbawienia wolności, przyjęte przez Komitet Ministrów Rady Europy z dnia 9 października 2003 r.
- Zalecenie Rec(2006) 2 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie Europejskich Reguł Więziennych.
- Zarządzenie Nr 19 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 14 kwietnia 2016 r. w sprawie szczegółowych zasad prowadzenia i organizacji pracy penitencjarnej oraz zakresów czynności funkcjonariuszy i pracowników działów penitencjarnych i terapeutycznych oraz oddziałów penitencjarnych, określają szczegółowe zasady prowadzenia i organizacji oddziaływań penitencjarnych.

PENOLOGICAL CINDERELLA – SITUATION OF A CHILD IN FAMILY MARKED BY STIGMA OF IMPRISONMENT FROM PERSPECTIVE OF LONG-TERM IMPRISONMENT PARENTS

In the article were presented results of project examination executed in penitentiary units in Czech Republic and Poland. Analysis were made against functioning of imprisonment conditions of parents who have children up to 15 years old and has full parental rights and are sentenced for long term of imprisonment plus their feeling ailment being imprisoned. Especially researches were focused on child situation whose parents were sentenced for imprisonment. Review were made about possible solutions and law recommendations of imprisoned parents and their children. Additionally, basing on collected research material, recommendation and road maps were made for the most optimal and constructive model of penitentiary order with long-term imprisonment people, which includes not only situation of sentenced but their families and children.

KEYWORDS:

PENALTY OF IMPRISONMENT, LONG-TERM PRISON ISOLATION, STIGMA, FAMILY, CHILD GOOD

Cytowanie:

Badowska-Hodyr, M. (2019). Penologiczne Kopciuszki – sytuacja dziecka w rodzinie naznaczonej piętnem uwięzienia z perspektywy rodziców odbywających kary długoterminowe. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 18(4), 84–106.

Artykuł jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa–Użycie niekomercyjne–Bez utworów zależnych 3.0 Polska.

MINISTERSTWO
SPRAWIEDLIWOŚCI

www.mis.gov.pl

FUNDUSZ
SPRAWIEDLIWOŚCI

Sfinansowano ze środków – Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości